

Budapestre vonatkozó ujságcikkek

Szerző: .....

Cím: *Száz családból 51.966 lélek*

Forrás: .....

Pesti Napló

134

(Hely)

1937. XII. 12

(Idő)

(Köt. v. füz.)

(Oldal)

Osztályozás

Tárgy

284.1

Hely

Idő

"15/19"

Személy

Helyszám

Közp. nyomt. XX. 22

Száz családból 51.966 lélek

A pesti Insula Lutherana regényes története százötven esztendő viharában

(Saját tudósítónktól.) Advent második vasárnapján kettős jubileumi ünnepet tartottak Budapest evangélikus vallású polgárai. Ekkor volt ugyanis százötven esztendeje annak, hogy a város pesti oldalán egyházba tömörültek az evangélikusok, akkor még túlnyomóan németek és tótok és ugyanekkor ünneplik meg százéves fordulóját a magyarnyelvű egyház alapításának. A luteránusok történelme ezer és ezer szállal fűződik össze a magyar történelem legszebb és legmagasztosabb eseményeivel, a szabadságért való áldozatos küzdelmekkel, amelyekben mindig ott vannak a zászló körül és csak természetes, hogy most viszont velük ünnepelt az egész ország.

Valójában a pesti luteránizmus történelme sokkal régibb időkbe nyúl vissza, ennél a százötven esztendőnél. Hiszen nem is egy adat van arról, hogy az ezerötven évek közepén, a török uralom idején a budai katolikusok és evangélikusok közös templomot tartottak, amely — mint megállapítható — a mostani helyorségi templom épülete volt, a száz évvel későbbi időről pedig már egyenesen azt jegyzik fel, hogy a főváros lakossága jórészt evangélikus vallású. De alaposan megváltozott a helyzet, amikor I. Lipót hadai 1686-ban Pest után Budát is visszavették a töröktől. A legkegyetlenebb üldözések ideje kezdődött ekkor a magyarságra, de különösen a protestáns vallásúakra. Az 1703-ban kelt *Diploma Leopoldiana* megengedi például a pesti magisztrátusnak, hogy szabadon dönthet a polgárok és lakosok befogadása, sőt zsidók és cigányok bebocsátása dolgában, azonban — mondja — senkit, aki a valódi, igaz-

hitű r. kat. vallástól idegen, *mint polgart semmiféle ürügy alatt be ne engedjenek és meg ne tőrjenek.* Milyen alapos munkát végeztek a Diploma végrehajtói, kitetszik abból, hogy amikor II. József türelmi rendelete szerint, szabad volt gyülekezetet alapítani mindenütt, ahol száznál több protestáns család lakott, a pesti evangélikusoknak külön kellett a szervezkedésért folyamodniok, mert *nem tudtak száz családot felmutatni.*

Küzdelem a templomért

Megkapták az engedélyt és 1787-ben feltámadt hamvból a pesti evangélikus egyház. A hívek nyelvi megoszlása szerint az első időben havonta három német és egy tót istentisztelet volt, *magyarul azonban évente csak négyszer prédikáltak.* Az istentiszteleteket előbb egy lipótucai ház első emeletén tartották, de már 1791-ben templom építését határozták el és mingyárt telket is kértek II. Lipóttól, azt, amelyen ma a Vigadó áll a Dunaparton. A király — mint ez már szokás — nem utasította el a kérelmet, csak éppen a katonai kincstárba bízta annak teljesítését és így esett aztán, hogy az evangélikusok kaptak ugyan telket, de nem a Dunaparton, hanem a városon kívül. A következő uralkodónál, I. Ferencnél megismételték a kérést, ekkor azonban az *Invalídusok Házának*, majd Károly kaszárnjának nevezett épület telkének egyik sarkát kérték, amelyen abban az időben a kincstár liszt- és faraktárai voltak. Akkori nyelven Kohlmartk-nak hívták azt a tájat, ott tartották a hetivásárokat.

Ha nem is könnyen, de megkapták a így épült fel a mai Deák-téri templom. Nem ugyan mingyárt, mert — amint már akkor is szokás volt — az építési terv

szert kellett volna a templomhoz 60.000 forint, a kaszában azonban csak 893 forint szerénykedett. Gyűjtöttek tehát és néhány év alatt össze is szedtek a hívektől 17.000 forintot. Ekkor azonban arra gondoltak, hogy először iskola kellene. Megépítették tehát az iskolát és egyideig abban tartották az istentiszteletet is, de azért 1799-ben, a reformáció emlékűnnepén, megtörtént a templom alapköltétele is. Az anyagi eszközök fogyatékossága miatt azonban többször is megakadt az építkezés és ilyenkor úgy segítettek magukon, ahogy a szegény ember szokott, amikor építkezik: részint összekapartak egy kis pénzt, részint lenyírtak valamit az építkezési tervből. 1809-ben azután Liedemann Sámuel főgondnok gyűjtő szavára és példája nyomán, újra megkezdtek a kiadós adakozást és rövid idő alatt össze is gyűlt csekély híján 12.000 forint. Ebből már hozzá lehetett volna fogni a végső befejezéshez és a templom berendezéséhez, ha nem történik egy kis baj. De történt. Kiűtött a háború és a katonai kincstár lefoglalta az épületet *mundéropónak*, nyilván azért, mert alkalmasabb raktárt egész Pesten nem talált, mint a luteránusok templomát és mivel a baj sohasem jár egyedül, a háborút követő *devalváció megette az összeggyűjtött pénzt is.*

Elviszi az árvíz az adakozókat

De a luteránusokat nem törte meg az idők ostora és 1811 pünkösd vasárnapján mégis felszentelik a Deák téri templomot.

1838 tavaszán ismét nagy napjai voltak a templomnak. *Az árvíz elől erre a magasabban épült helyre menekültek az egész környékről az emberek és itt táboroztak, míg csak le nem folyt a sok víz a Dunán.* Temérdek nyomorúságot hagyott maga után, a templom és az iskola adakozóit pedig mintha mind elvitte volna. A bajon úgy akart segíteni az egyházközség, hogy a templom mellé épített helyiségeket bérbeadja üzletek számára, de ennek éppen az egyház patrónája, a szép emlékeztető József nádor felesége, *Mária Doottya* württembergi királyi hercegnő szegült ellene. A nádorné, maga is buzgó luteránus lévén, mindenben segítette a hittestvéreket, a bérbeadásról azonban, amint az egyházközség jegyzőkönyve megörökítette, ez volt a véleménye:

egymást felváltva menjen a háborúba.

Die Errichtung von Gewölben im Pfarrhause halte ich für eine Art von Profanierung des Gotteshauses. Hát ami azt illeti, volt is ebben egy kis igazsága. De segített más úton: Pest városa hamarosan nagyobb segílyt szavazott meg az egyházközség számára. Ettől kezdve aztán az lett az egyházközség legfőbb vágya, hogy azt a jó-tenyéryni szigetet, az *Insula Lutherana*-t, amelyre a templomot és iskolát építették, kibővíthessék és felsőbb iskolákat nyithassanak rajta.

Euer Durchlaufft és Hentzi bombái

Annai szenvedés után most szép, nyugalmas idők következtek 1848-ig. Március tizenötödike nagy eseményeit 26-án ünnepelték meg háláadó istentisztelettel. Már 19-én akarták ünnepelni, de ezen a Lapon éppen főnyelvű istentisztelet volt a templomban soron és a magyarok és németek nem akartak újat húzni Kol-lár Jánossal, a tótajkúak lelkészével, aki nemcsak mint a magyar ügy egyik dühös elhírsége jelentkezett a morva határon betört sereggel. Zászlót is tűztek ki a templomra, ez volt ráirva: *Hit, remény és szeretet*. Sőt egy harangot is adtak a hazának, hogy ágyút öntsenek belőle a szabadság védelmére. Pedig de-ember 21-én, mikor ezt a határozatot hozták, *Windischgrätz* herceg hadai már közeljártak Pesthez. Ahogy ma mondanák, volt is egy kis szorulás az egyházközség tanácsurái között, amikor január első napjaiban bejött Pestre a herceg. De mire rá gondolta volna magát, mivel kellene alaposan büntetni őket, már elindultak a Tisza mellől a luteránus Petőfi gyűjtő dalai mellett a luteránus Kossuth houvédéi a luteránus Görgey vezetésével és Öhercegsége sietve távo-zott Pestről, amelynek már akkor is tréfáskedvű népe az *„Euer Durchlaufft“* címmel tisztelte meg. Ez a ne-vezet aztán rajta is ragadt szegényen holta napjáig.

Nemcsakára bevették a honvédek Buda várát, de az általános örömben az *Insula Lutherana* temploma nem tudott résztvenni, az ünnepi istentiszteletet nem lehetett benne megtartani, mert *Hentzi bombái elhor-ták a tető egy részét*. De már július elsején ebben a templomban is felolvasták a kormány rendeletét, amely keresztes háborút hirdet a muszka ellen és meg-parancsolja, hogy a papok községeik élén menjenek hadba. És az egyházközség emelkedett lélekkel hatá-rozza el, hogy *Székkács József és Lang, a két lelkész,*

Ima, amelyből országos divat lesz

Még egy hónap és vége lett a legszebb magyar regénynek. Csúnya idők következtek az országra és luteránusok templomára. Az előtte lévő téren játszódott le az elbukott szabadságharc egyik szomorú záró. *Jelenete: itt égették el a Pest város és a vármegye lakosságától elszedett Kossuth-bankókat. A rengeteg nép, amely erre a látványosságra összecsozdult, mély csendben nézte a máglya lobogását, a félelemtől még csak sírni sem mertek az emberek. Székkács ellen bűnvádi kereset indult és csak nagynehezen mentette meg a börtöntől lelkészársága, a német Lang. Aztán jött a pápens, amely véget vetett a protestáns egyházak minden szabadságának, majd Máday szuperintendens és Zsedényi Ede letartóztatása, mert a pápens ellen tiltakozni merészkedtek.*

Ilyen előzmények után űlt össze a bányakerületi egyház gyűlésre az iskola termében, hogy felemelje tiltakozó szavát a pápens ellen. Tudták, hogy a hatóság nem engedi a gyűlés megtartását, a jegyzőkönyvbe foglalt határozatot tehát már készen vitték a tanács-közsébe. És alighogy elmondta megnyitó szavait az elnöklő *Desseffy Ottó*, lármá hangzott a bejárat felől és tisztek vezetésével rendőrség és katonaság nyomult és terembe. A vezető tiszts harsány német szóval közölte, hogy a gyűlést betiltja és azonnali távozásra szólítja fel a jelenlévőket.

Desseffy felemelkedik székből és kijelenti, hogy az erőhatalomnak engednek, kéri azonban, hadd mond-hassanak imát, mielőtt eloszlának. És amikor ezt meg-engedik, *Székkács József*, akkor már szuperintendens, ima formájában hatalmas beszédet mond azon a mély-zengésű hangon, amellyel annyiszor büvölte el már hallgatóit, elmondja végig a gyűlés határozatát és Isten oltalmát kéri a tiltakozásra. Soha ilyen szívet-rázó sikere nem volt még, pedig sokszor megrikatta hallgatóságát. A német zsandárok is áhítatos csendben hallgatták, nem értvén a magyar beszédből egy szót se. Az imába foglalt tiltakozásból pedig szinte orszá-se. Az imába foglalt tiltakozásból pedig szinte orszá-se. Az imába foglalt tiltakozásból pedig szinte orszá-se. *Amíg rá nem jött a rendőrség és meg nem tiltotta az imádkozást.*

Kibővül az Insula Lutherana

Ezek a súlyos idők csak akkor kezdtek kissé enyhülni, amikor az ország kormányzójaként *Benedek* altábornagy jött meg Pestre. Engesztelni akart, csillapítani az elégedetlenséget és azzal kezdte, hogy sorra látogatta az előkelőségeket. Így jutott el Szé-kács szuperintendenshez is. És amikor szóba került a politikai helyzet, és hogy miként lehetne ezen javítani, Székkács egyenesen megmondta: vonják vissza mindenekelőtt a protestánsokra ráküldött pátenst. És ha a pesti közönséget még külön is meg akarná nyerni: *vitesse el a templom mellől a ka'onai hatóság által éppen az oltár mögé telepített trágyadombot és engedje meg a luteránusoknak, hogy szigetüket egy*

*új iskolaépület emelésével továbbterjeszthessék. Tudni kell ugyanis, hogy az akkori Károly-kaszárnya éppen a templom hátánál végződött és nyilván valamely ma-gasabb bölcseségből éppen ott rakták halomba a trá-gyát, ahol belül az oltár van. Jó húsz esztendő óta kérték már folyton a luteránusok a trágyadomb eltá-voztatását, József nádor és István főherceg ismételtlen eljártak az ügyben a bécsi hadügyminisztériumban, de hiába, valamin mindig megakadt a jószándék. *Benedek* altábornagy maga is luteránus volt és a trágya-domb egy-kettőre eltűnt a templom mögül, hanem a luteránus sziget kibővítését még ő is csak egy esz-tendő alatt tudta keresztülvinni. Nagy volt az öröm, amikor végre megjött a leirat: mondják meg, mekkora telket akarnak. És összegyűlvén az egyháztanács, a következő bölcs utasítást adta a tárgyaló-bizottságnak: *so viel, als möglich und — so bil-lig, als möglich*. Így kapták meg 25 200 forintért azt a telket, amelyen aztán megépült az egyház háromeme-letes iskolája. »Und ein Carcer soll auch ange-bracht werden« — hagyták meg az építőcégnak, nyil-ván szükség volt még abban az időben az ilyen diák-rettegetető intézményre. A carcere kívül ebben a házban csinálták meg Pest hosszú időn való neveze-tességét is, az úgynevezett Márványtermet.*

Hanem a szegényes eszközök segítségével épült templom hamarosan alapos javításra szorult: 1867-ben, majd ismét 1875-ben újja kellett építeni. Az utóbbi alkalommal maradt el róla a nem éppen díszes torony is és ekkor váltotta mai alakját. Ettől kezdve a mos-

tűi ünnepig három nagyobb esemény fűződik hozzá: benne tartották 1902 szeptember 19-én a Kossuth Lajos születésének százéves évfordulója alkalmából rendezett ünnepi istentiszteletet, amelyen ott volt egész Magyarország — kivéve a magyar kormányt, 1906 október 28-án pedig rövid pihenőre falai közé fogadta a száműzetésből hazatérő Thököly Imre hamvait. És 1918 szeptember 5-én benne iktatták be hivatalába Raffay Sándor, a bányai kerület püspökét.

A várbeli és a többi templom

A várbeli evangélikus templom se épült minden regegyesség nélkül. *Mária Dorottya*, József nádor felesége, szeretettel támogatta ugyan a gondolatot, hogy a budai evangélikusoknak is legyen templomuk és bár jóideig saját lakosztályának két szobáját engedte át imaterem céljaira, a templomépítésre pedig tízezer forintot adott, abba azonban *sehogyse akart beleegyezni, hogy a templom a Várban legyen*. De végül is Székács József győzött, még pedig azzal az érveléssel, hogy *Krisztus elfogatása és megfeszítettése is hegyen történt*. Ezek után már csak a telek körül volt baj, mivelhogy akármelyiket választották is ki, az átadásnak mindig volt valami leküzdhetetlen akadálya. De a luteránus koponyákon nem lehetett kifogni: Székács a saját nevében vett egy telket a várostól, aztán odaadta az egyháznak. Aligha sokan tudják már: ezen a telken áll most a honvédelmi minisztérium palotája. 1846 őszén kezdték meg az építést és hamarosan be is fejezték, a kilencvenes évek elején azonban már lebontották. Az egyházközség átengedte a telket a honvédelmi minisztériumnak, a gavalier Fejérváry báró pedig olyan szép és tágas templomot és iskolát építtetett az evangélikusoknak a Bécsikapu téren, hogy nagyon meg voltak elégedve a vásárral. 1895 októberében avatták fel.

Időrendben a harmadik evangélikus templom a hatvanas évek elején épült, a városon kívül, a mostani Rákóczi úton. Ez a tótnyelvűeké. Ezek hosszú és nem is mindig épületes húzavona után 1854-ben kiléptek a magyar-német közösségből és hogy semmi panaszuk se legyen, telket és pénzt is kaptak az anyaegyháztól.

A többi templom építésének történetéből már hiányzik a regegyesség.

Az egyházközség élete a templom és az iskola körül szövédik, az iskola révén azonban az evangélikusok barátokat szereztek maguknak a többi felekezet köréből is. Mert kitűnőek voltak ezek az iskolák kezdettől fogva és már az emlékezet határán túl való időben is népszerűségnek örvendtek. A másfélszázados évfordulót ünneplő elemi iskolának évente átlag 150—200 növendéke volt és sokszor majd a fele másvallású és mindig látogatott volt a várbeli iskola is, amely immár kil nevenesztendő. Aligha tévedünk, ha azt hisszük, hogy ebben a két iskolában eddig legalább 30—35.000 ember tanulta meg a betűvetés mesterségét.

Mélyebben nyult az oktatás kérdésébe az egyházközség, amikor 1883-ban megnyitotta a leánypolgárit, majd sok küzdelem után 1930-ban a Veres Pálné intézet néven ismertté lett továbbképző iskolát olyan leányok részére, akik a négy polgári után tovább akartak tanulni, de nem oklevelet, hanem általános műveltséget kívántak. A következő lépés a leánykollégium megalapítása volt.

Az egyházközség büszkesége azonban mégis a fiúgimnázium, amely 1823-ban nyílt meg a Deák téri épületben, ahonnan a szomszéd Sütő ucéba, majd a vilmakirálynőúti palotaszerű épületbe költözött. Tanári karában tudós írók, egyetemi tanárok, tudományos akadémiai tagok versenyeztek az ifjúság nevelése körül és innen van, hogy az ország legelső helyein találkozhatunk mindenütt olyanokkal, akik az evangélikus gimnáziumból kerültek ki. Csak úgy futtában: 41 egyetemi tanár, 14 tudományos akadémiai tag, 6 miniszter, 6 államtitkár, két püspök, alispánok, Budapest két főkapitánya, tudományos írók, zeneszerzők, műépítésszek, híres festőművészek és színműírók, vezető politikusok, neves tanárok és feltalálók, világviszonylatban is ismert nevek, mint *Kandó Kálmán* és *Stein Aurél*, kúriai és közigazgatási bírák, bankvezérek és vállalatigazgatók egész sorának nevét lehet kijegyezni az iskola könyveiből. És hogy meg ne feledkezzünk róla, enn k volt tanulója egy ideig az anyakönyvi bejegyzés szerint bizonyos *Petrovits Alexander, pater Stephanus Arendator, Szabar'szvállás in Cumania mi ora*. Belügyminiszteri engedély nélkül: *Petőfi Sándor*.

Az alapító száz családból mára 51.966 evangélikus lett Pesten.